

Východobaltské a západobaltské jazyky

Východobaltské:

Litevština

Lotyština

Latgalština

[Zemgalština]

[Sélština]

Západobaltské:

Pruština

[Kuronština]

[Jotviština]

PRUSKÉ KMENY

PRUSOVÉ

První zmínky v historických pramenech – 9. století:

Bruzi

Burūs

Pozdější zmínky:

Pruzze, Pruze, Pruzzorum, Prucorum, Pruciam

[Borussi, Prutheni]

Jediné autentické tvary z pruských pramenů:

prūsiskan – adjektivum „pruský“

prūsiskai – adverbium „prusky“

Prusové a svatý Vojtěch (Adalbert)

Sv. Vojtěch (Adalbert), cca. 956 - 997

Slavníkovec, druhý pražský biskup,
zakladatel Břevnovského kláštera v
Praze

Prusové a svatý Vojtěch (Adalbert)

V době vládnutí Boleslava Charbrého se přes Polsko vydal na misijní cestu do pohanských Prus.

Zavražděn 23. dubna 997
Prusem jménem Siko v
posvátném dubovém háji
nedaleko místa Druso v Prusku.

DOBYTÍ PRUSKA

- Mazovský kníže Konrad pozval roku 1226 Řád německých rytířů (křižáků) na boj s pohanskými Prusy.
- Mezi lety 1226 – 1283 křižáci dobyli všechny Pruské kmeny.
- Největší povstání Prusů probíhalo 1260 – 1274, nejznámější vůdce byl *Herkus Mantas* z Notangy.

PRUŠTINA

Z období od 9. do 16. století máme jednotlivá slova (většinou názvy míst, jména osob a bohů), resp. fráze (Basilejský epigraf).

Po dobytí Prusů Německým řádem nastupuje postupný rozpad jazyka.

Ze 16. století máme největší textové památky pruštiny – katechizmy.

V 17. století pruština definitivně vymírá.

PRUSKÉ JAZYKOVÉ PAMÁTKY

- **Elbinský slovníček** (originál se ztratil během Druhé světové války). Teno slovníček sám o sobě byl kopií staršího zdroje.

http://www.prusistika.ff.vu.lt/tekstai/paieska/?saltinis=E&puslapis=175&zodzio_id=1

- *Obsah*: 802 slova (pouze substantiva a adjektiva)
- *Datace*:
 - původní zdroj: konec 13. st. nebo počátek 14. století
 - Elbinský slovníček: konec 14. st. nebo počátek 15. st.

Autor původního zdroje neznámý.

Opis (tzn. Elbinský slovníček) pořídil jistý Petr Holczwesscher z Marienburgu.

Důvod vzniku: slovník pro právní účely? Nebo čistě komunikativní účel, něco jako jazykový „průvodce“ pro Němce?

PRUSKÉ JAZYKOVÉ PAMÁTKY

- **Slovníček Simona Grunau.** Je součástí kroniky tohoto autora „Preussische Chronik“, kterou napsal 1517 – 1526

<http://www.prusistika.flf.vu.lt/tekstai/paieska/?saltinis=GrG>

- *Obsah:* 100 slov
- *Datace:* 1517 – 1526

Kayle rekoyse
Eg koyte poyte

thoneaw labonache thewelyse
nykoyte penega doyte

Žertovná glosa?

Buď zdráv, pane, ty už nejsi hodný strýček
Když se chceš napít, nechceš peníz dát.

Koleda?

Dobrý den,
hospodáři pantáto!
Pokud je libo, dejte napít,
pokud ne – dejte peníz.

PRUSKÉ JAZYKOVÉ PAMÁTKY

- **1. pruský katechismus, 1545, Královec**

<http://www.prusistika.ff.vu.lt/tekstai/paieska/?saltinis=l&puslapis=5>

- *Rozsah:* text je paralelně vytištěn v pruštině a němčině; 16 stránek celkem, z nichž 6 je v pruštině (zbytek – německý text).
- Otrocký překlad z němčiny, četné chyby

PRUSKÉ JAZYKOVÉ PAMÁTKY

- **2. pruský katechismus, 1545, Královec**

<http://www.prusistika.flf.vu.lt/tekstai/paieska/?saltinis=l&puslapis=5>

Jedná se o opravenou verzi 1. katechismu, pruština však vykazuje některé nářeční odlišnosti od 1. katechismu. Proto se 2. katechismus pokládá za samostatný zdroj pruštiny. Rozsah stejný jako u 1. katechismu: 16 stránek celkem, z nichž 6 je v pruštině.

PRUSKÉ JAZYKOVÉ PAMÁTKY

- **3. pruský katechismus**, také nazýván *Enchiridion* nebo **katechismus Martina Luthera**, 1561, Královec

Prekladatel: kněz Abel Will, pomocníkem mu byl rodilý mluvčí *Mégott*

<http://www.prusistika.ff.vu.lt/tekstai/paieska/?saltinis=III&puslapis=17>

- *Rozsah:* kniha má celkem 134 stran, z toho 54 stran pruského textu (zbytek německý text). Nejrozsáhlejší památka pruštiny.

PRUSKÉ JAZYKOVÉ PAMÁTKY

Celkový rozsah:

Několik desítek jednotlivých rukopisných záznamů (jmen, toponym apod.)

902 slova (Elbinský slovníček + Slovníček Grunau)

Několik glos (Basilejský epigraf a další)

Celkem 66 stran tištěného textu (1., 2., 3. katechismy)

„Malé“ baltské jazyky

Východobaltské:

[Zemgalština]

[Sélština]

Západobaltské:

[Kuronština]

[Jotvinština]

[[Galindština]]

Kuršiai / Kurové

- Jméno se vyskytuje ve tvarech *Curi, Cori, Currones, Kuren, Корсь, Кърсь* aj.
- Jsou označovány jako „baltští Vikingové“ pro způsob jejich života a válčení.
- Jsou často zmiňovány cca od 9. do 16.:

Západoevropské letopisy, např.

Vita Anskarii (Rimbert, 9. st.: *Život Ansgara*);

Henricus de Lettis *Chronicon Lyvoniae* (13. st.);

Sacso Gramaticus, *Gesta Danorum* (13. st.) aj.

Skandinávské ságy, např. *Norna-Gests þátttr* (12. st.); *Ynglinga saga* (Snorri Sturluson, 13. st.) aj.

Příklady zmínek o Kurech

- **V *Životě Ansgara*** (9. st.): v kapitole č. XXX se nachází vyprávění o Kurech a jejich boji s Dány a Švédy, jsou tady zmíněna jejich města: hlavní přístav Seeburg (dnes Grobiņa v Lotyšsku) a hlavní tvrz Apuole (dnes Apuolē v Litvě).
- **Livonská kronika** Jindřicha Lotyše (13. st.): roku 1210 Kuronská flotila z 8 válečných lodí rozbila vojenskou flotilu Rigy a zabila mnoho rytířů. Ve stejném roce Kurové s velkým vojskem oblehly Rigu a málem dobyli město.

Kuršiai / Kurové

- Definitivní dobytí Kuronska se datuje do r. 1267, kdy Kurové přistoupili na podmínky Livonských biskupů a rytířů.
- Do 16. století kuronština zanikla: zčásti vyhlazením národa, zčásti jazykovou asimilací s okolními etniky. Stopy kuronského jazykového substrátu nacházíme v litevštině a v lotyštině.
- Kurosnko v pozdějších dobách:
 - Kuronské vévodství (Kateřina Zaháňská)
 - Součást dnešního Lotyšska

Kuronština

- O kuronštině můžeme usuzovat pouze na základě:
 - A) Roztroušených historických zápisů (jako např. v *Životě Ansgara* nebo v *Livonských kronikách*). Největší takový zápis se nachází v *Kronice Pruska* Simona Grunau (16.st.): jedná se o *Otčenáš*. Ovšem lingvisté se neshodnou na přesné identifikaci jazyka tohoto textu, možná je to starolotyština.
 - B) Onomastiky (výzkumu vlastních jmen)
 - C) Dialektních rysů dnešní litevštiny a lotyštiny.

Kuronština

- Je považována za západobaltský jazyk (tedy příbuzný s pruštinou), který však byl v intenzivním kontaktu s východobaltskými jazyky (tedy s litevštinou a lotyštinou).
- Některé rysy fonologického systému:
- **Zachování původního baltského diftongu **ei*** (stejně jako v pruštině): srov. kuronsky *Leypiaseme* a litevsky *Lieplauké*. To je základní diferenční rys západobaltských a východobaltských jazyků.
- **IE veláry **k, *g* > *s, z*** např. *Talsen, Telse* (srov. litevsky *Telšiai*)
****k', *g'* > *c, dz*** např. *Sintere, Zyntere* (srov. lotyšsky *Dziņtare*, litevsky *Gintarà*)

„Malé“ baltské jazyky

Východobaltské:

[Zemgalština]

[Sélština]

Západobaltské:

[Kuronština]

[Jotvinština]

[[Galindština]]

Jotvingiai / Jotvingové

- V historických pramenech jsou zachyceny hned pod třemi názvy:

Jotva – Jotvingiai

Sūduva – Sūduviai

Dainava – Dainaviai

- *Per terram vocatam Suderland alias Jettuen (1420)*
- *terra Sudorum et Yatuitarum, quod idem est (1422)*
- *Denowe tota quam eciam – quidam Jetwesen vocant (1259).*

Jotvingiai / Jotvingové

- „Paralelní“ názvy ukazují na to, že se jednalo o uskupení několika kmenů: sousední národy toto uskupení pojmenovávali podle „nejbližšího“ kmene. Litevci tedy říkali jim „Sūduviai“, Poláci „Jotvingiai“ atd.

Jotvingiai / Jotvingové

- Řád Německých rytířů dobyl Jotvu během 13. století.
- Jotvingové byli buď vyhlazeny nebo utekli do Litvy a Polska, kde se jazykově asimilovali.
- Řád jejich území zcela vyplenil jako „ochranné pásmo“ proti Litevskému státu.
- Definitivní zánik jazyka je kladen do přelomu 16.-17. století.

Jotvinština

- Jazykový status jotvinštiny „kolísá“ mezi následujícími pozicemi:
 - A) Byl to jeden z dialektů litevštiny (Bezzenberger)
 - B) Je to přechodný „smíšený“ jazyk mezi baltskými a slovanskými (Otrębski)
 - C) Byl to dialekt staré pruštiny (Gerullis; Būga; Endzelīns, Fraenkel)
 - D) Byl to samostatný baltský (západobaltský) jazyk (Mažiulis; Vanagas; Zinkevičius).

Jotvinština

- Některé rysy fonologického systému:
- **Zachování původního baltského diftongu *ei** (stejně jako v pruštině): srov. jotv. *Deivóniškiai* a litevsky *Dievóniškės*. To je základní diferenční rys západobaltských a východobaltských jazyků.
- Depalatalizace *š'*, *ž'*, *č'*, *dž'*, *s'*, *z'*, *r'*, *l'* (tzn. jsou vyslovovány jako tvrdé konsonanty): *žamė* místo *ž'emė* (země); *sanas* místo *s'enas* (starý).
- ***t' > k'*** a ***d' > g'***, srov. v jižním litevském dialektu *jaukėliai* (telata), *žõgìs* (slovo) a ve spisovné litevštině *jautėliai*, *žõdis*.

Jotvinština

- Jazykový materiál se omezuje na:
 - onomastiku (staré a současné názvy míst a osob)
 - stopy jotvinštiny v okolních dialektech („substrát“).
-
- Jediná hypotetická písemná památka: polsko-jotvinský (?) slovníček 200 slov (známý pod názvem *Pogańskie gwary z Narewu*). Není však definitivně prokázáno, že se jedná o jotvinštinu, výzkum zatím není završen.

Sėliai / Sélové

- Bydleli na levém břehu Daugavy.
- Srov. Vesnici v dnešním Lotyšsku *Sēlpils*.
- Byli asimilovány Litevci a Lotyši nejpozději během 14. století.
- Nezachovaly se žádné písemné památky sélštiny.

Sělština

- Některé rysy fonologického systému:
- **Změna původního baltského diftongu *ei na ie (stejně jako v litevštině a lotyštině, tzn. východobaltský rys):**

Srov. sél. *Vesinthe*, lit. *Viešintà*

- **Zachování původního baltského *ā:**

srov. *Nalexe* (lit. *Nóliškis*), *Rave* (lit. *Rovėjà*)

Žiemgaliai / Zemgalové

- Bydleli mezi Kury a Sély.
- Jsou poměrně často zmiňováni v Skandinávských, Ruských a Německých zdrojích.
- Kladli urputný odpor jak proti livonským rytířům, tak proti Litevcům.
- Jazyk zanikl během 14.-15. století, nemáme žádné písemné památky.

Zemgalština

- Některé rysy fonologického systému:
- **Změna původního baltského diftongu *ei na ie (stejně jako v litevštině a lotyštině, tzn. východobaltský rys):**

Srov. zem. *Blidenen* a lot. *Blidiene*, zem. *Ecowe* a lot. *Iēcuve*

- **Zachování původního baltského *ā:**

srov. zem. *Aarennen* a dnešní lot. *Āraiši*